

KUML 2001

Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab

Register 1981-2000

With summaries in English

I kommission hos Aarhus Universitetsforlag

Mellem Danmark og Tyskland

Arkæologi på den kimbriske halvø

Af CLAUS VON CARNAP-BORNHEIM

Den danske og nordtyske arkæologi er på mange måder forbundet med hinanden. Dette skyldes på den ene side regionens specielle historie før, under og efter 1864, på den anden side dens centrale position som geografisk forbindelsesled mellem Nordtyskland og Skandinavien, og mellem Nordsøen og Østersøen. Hertil kommer den naturmæssige variation fra marsk over geest til ungmoræne, som i nord-sydlig retning gennemskærer den jyske halvø. Endelig forbinder fælles forskningsinteresser og -projekter arkæologerne nord og syd for grænsen. Der er altså mange grunde til en overordnet vurdering af den danske og tyske arkæologi i det vestlige østersøområde.

Et centralt, grænseoverskridende projekt for både danske og tyske arkæologer er publikationsprojektet *Die Funde der älteren Bronzezeit des nordischen Kreises in Dänemark, Schleswig-Holstein und Niedersachsen*.¹ Projektet, som blev iværksat af E. Aner og K. Kersten (Worsaae-Medaljen 1985) i 1958 efter aftale med J. Brøndsted, har gennem mere end 40 år været et meget vellykket eksempel på fælles forskning. Siden da har bl.a. det tyske forskningsråd (Deutsche Forschungsgemeinschaft) understøttet denne opgave, således at 12 bind indtil videre har kunnet publiceres. I Europa er der kun få eksempler på dokumentation og tegninger af en tilsvarende høj kvalitet. Projektets målsætning var at publicere et korpusværk, hvori et ensartet fundmateriale, der er spredt fra Sydnorge og Sydsvrige, over Danmark og Slesvig-Holsten til Mecklenburg-Vorpommern og Brandenburg, skulle fremlægges i sine væsentligste dele. Således skulle "det samlede fundmateriale fra den internationale forskning stilles til rådighed på en måde, som tilgodeser videnskabelige krav",² idet det arkæologiske materiale hidtil kun i begrænset omfang havde været tilgængeligt for fagfolk. Med dette projekt er et stabilt grundlag blevet lagt dels til sikring af den fælles kulturarv, dels til en fremadrettet udforskning af den rige bronzealder i Jylland og Slesvig-Holsten.

Den tidlige arkæologiske forskning i spændingsfeltet mellem Danmark og Tyskland resp. Preussen er i landsdelen Slesvig meget nært forbundet med Flensborg-samlingen og navnet Conrad Engelhardt. Museets og dets leders historie er nylig sammenfattet på samtidshistorisk baggrund og

med mange detailinformationer af Stine Wiell.³ Samlingen omfattede et relativt højt antal jernalderfund, hvilket var afgørende for, at tyngdepunktet i Engelhardts forskning blev den yngre periode af den danske forhistorie.⁴ Med udgravningerne i Thorsbjerg og Nydam tilvejebragte han ikke alene fund af stor historisk betydning, men udgravningen af Nydam-skibet, hans hurtige, men i dag ikke længere kontrollerbare konservering og udstilling af de slesvigske mosefund i Flensborg såvel som den mønsterværdige publikation af disse hører stadig til blandt bedrifterne i europæisk forhistorisk forskning fra det 19. århundrede. Han blev naturligvis også inddraget i de politiske og militære sammenstød mellem Preussen og Danmark, hvilket i sidste ende medførte, at den gamle Flensborg-samling – efter en mellemstation i Kiel – i dag findes i Slesvig. Disse afsnit af den tysk-danske museumshistorie skal dog ikke gennemgås i detaljer her. Imidlertid mener jeg, at man generelt kan fastslå, at de politiske og militære konflikter mellem Tyskland og Danmark også afspejles i konflikten om Nydam-skibet og den gamle Flensborg-samling. Her blev arkæologien kastebold i det 19. og 20. århundredes store historiske processer og begivenheder.

Heldigvis befinder vi os i dag i en langt mere afslappet situation, hvilket skaber en nærmest ideel baggrund for de nye undersøgelser i Nydam.

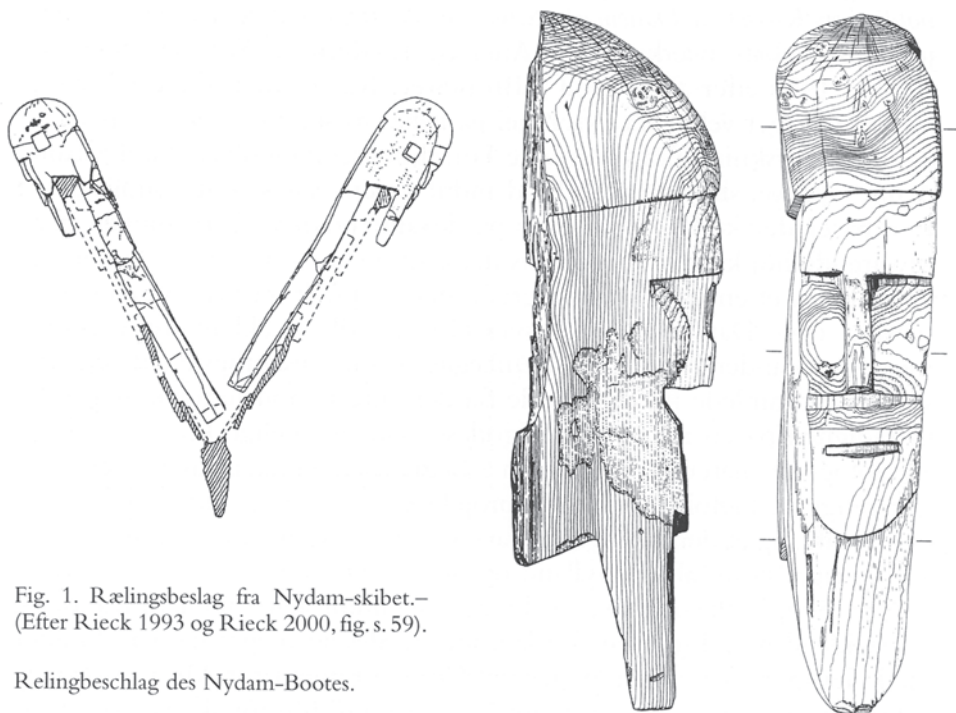

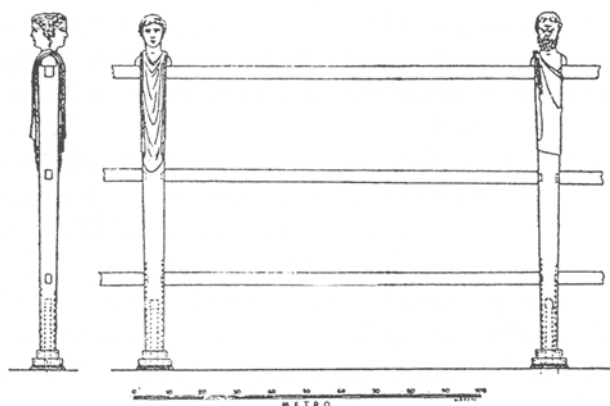
Fig. 1. Rælingsbeslag fra Nydam-skibet.–
(Efter Rieck 1993 og Rieck 2000, fig. s. 59).

Relingsbeschlag des Nydam-Bootes.

Udgravningerne i Nydam, som blev genoptaget i 1989, har frembragt en mængde vigtigt fundmateriale, som kompletterer den gamle bestand og på mange områder øger indsigten og udvider tolkningsmulighederne væsentligt. Meget kunne nævnes, men som eksempel i denne sammenhæng tjener træhovederne, som tolkes som en del af egetræsskibet (fig. 1). Hovederne er – i form af kopier – sammen med andre skibsdele anbragt på selve Nydam-skibet i den faste udstilling i Slesvig og fuldstændiggør i dag fartøjets fremtræden. Dækkene af lindetræ og hasselgrene sammenbundet med lindebast er yderligere en fuldstændiggørelse, der bidrager væsentligt til forståelsen af bådens funktion. Her kan vi samtidig gå ind i en fornyet diskussion om selve bådens militære og sociale karakter. De nævnte hoveder kan eksempelvis tydeliggøre dette. Ved de seneste gravninger i Nydam blev alt i alt bjerget tre hoveder af elletræ, som i det ydre fremtræder meget ensartede. Karakteristiske elementer er et groft udført ansigt, som er kendetegnet af vandrette øjne, en lige, firkantet næse og en tværgående mund.⁵ Det lader sig kun vanskeligt afgøre, om det handler om en fremstilling af en mandlig kriger, idet såvel hjelm som skæg mangler. Begge de større hoveder fremviser tværgående, firkantede gennemboringer, som går skråt gennem tindingeområdet. De blev fundet i nærheden af forskibet, henholdsvis ved styrbords- og bagbordsside, men deres funktion er dog endnu ikke endeligt afklaret. Måske kan der være tale om beslag fra rælingen, således som man kender dem fra romersk skibsbyggeri? Forbilleder kunne være rælingsbeslag af bronze, som de kendes fra det såkaldte vrak 2 fra Nemisee i Italien fra 2. halvdel af 1. århundrede (fig. 2).⁶ Beslagenes firkantede gennemboring og især den hovedformede, øvre afslutning er interessante paralleller til hovederne på egetræsskibet fra Nydam. Billedet af Nydam-skibet – sådan som det hidtil har været præsenteret i publikationerne – kan gennem disse nyfund gøres væsentlig mere fuldstændigt. Jeg mener, at det er tænkeligt, at disse hoveder ved deres placering på rælin-

Fig. 2. Rælingsbeslag fra Nemisee, vrak 2. – (Efter Viereck 1996, Abb. 54).

Relingbeschlag von Wrack 2 aus dem Nemisee.

gen skal fremhæve netop bådens bagskib, fordi styrmanden eller skibsejeren opholdt sig her. Besætningens/roernes pladser synes derimod ikke at have været fremhævet. Vi kan altså også for Nydam-skibet angive elementer, som – i lighed med pragtudrustningerne fra romertidens mosefund – karakteriserer den hierarkiske struktur i romertidens hære. Det ville være overraskende, hvis ikke krigsskibene fra 3. og 4. århundrede e.Kr., såvel som de væsentligt yngre langskibe af type Hedeby 1 eller Skuldelev 2 fra vikingetiden, også besad udtryk for en leddelt rangstruktur. Elletræshovederne fra de nye udgravninger i Nydam giver det første vigtige udgangspunkt for en nødvendig fremtidig undersøgelse. Sammen med Güde og Jan Bemmans publikation af de gamle fund fra Nydam vil de nye fund betyde, at der ganske sikkert vil komme en fornyet diskussion i de kommende år, der kun kan gennemføres fra danske som fra tyske arkæologers side, hvis man tænker og arbejder grænseoverskridende.⁷

I denne sammenhæng skal også et tredje område nævnes. På den kimbriske halvø og for den vestlige Østersø i øvrigt er Hedeby i vikingetiden og den tidlige middelalder (midten af 8. årh. til midten af 11. årh.) af klart overordnet betydning.⁸ Danske konger residerede her, 948 blev bispedømmerne Århus, Ribe og Hedeby grundlagt, og halvkredsvolden og det dermed forbundne Danevirke dannede den sydlige grænse for Danmark i den sene oldtid og tidlige middelalder. I 1897 lykkedes det Sophus Müller at identificere pladsen indenfor halvkredsvolden ved Haddeby Nor som det gamle Hedeby; Johanna Mestorf satte i år 1900 spaden i jorden her og startede dermed den traditionsrige, om end ikke ubelastede forskning i og omkring Hedeby. Disse undersøgelser fandt en foreløbig afslutning ved åbningen af *Wikinger Museum Haithabu* i 1985, som efter 16 år stadig gerne besøges af danske og tyske gæster. En lille detalje viser, at dette museum føler sig specielt forpligtet overfor dansk historie: institutionens logo er holdt i rødt og hvidt (fig. 3), og dette er næppe tilfældigt. Museets koncept skyldes Kurt Schietzel, som i 2000 blev dekoreret med Jysk Arkæologisk Selskabs Worsaae-Medalje. Netop udforskningen af Hedeby er et vigtigt bindeled mellem tysk og dansk arkæologi i vort område. På baggrund af de vigtige fund fra Tissø på Vestsjælland vil fundmaterialet fra Hedeby og dets tolkning sikkert få yderligere betydning.

Den tætte forbindelse mellem dansk arkæologi og undersøgelserne i Hedeby understreges af det forhold, at den eneste rekonstruktion af et Hedeby-hus befinder sig på Moesgård. Måske lykkes det en dag også at rejse en tilsvarende bygning i Slesvig.

Gang på gang har danske forskere sat den arkæologiske og historiske højsensible, slesvigske landtange i centrum for deres forskning. Således også H. Hellmuth Andersen, som med sit store arbejde om Danevirke fra 1998 har sammenfattet både gammel og ny forskning i en tosproget pu-

blikation.⁹ I denne sammenhæng skal også nævnes Ole Crumlin-Pedersens grundlæggende arbejde om skibene fra Hedeby og Slesvig fra vikingetid og tidlig middelalder, som ligeledes er udkommet for få år siden.¹⁰ Begge forfattere er meget fortrolige med de specielle problemer vedrørende begge disse enestående fortidsminder lige fra udgravning til publikation. Til den finansielle understøttelse af den årelange forskning har både danske og tyske institutioner bidraget. Begge projekter kan gælde som prototyper på vellykket grænseoverskridende forskning.

Vigtige fora, som løbende formidler betydningsfulde impulser for arkæologien på den kimbriske halvø, er *Sachsensymposium* og det *Tværfaglige Vikingsymposium*.¹¹ Indenfor rammerne af disse symposier og de derfra publicerede skrifter behandles regionens arkæologi, primært med det kronologiske tyngdepunkt i de forhistoriske og tidlige historiske perioder efter Kristi fødsel.

Et specielt vigtigt organ for den grænseoverskridende forskning er symposierne og publikationerne *Archäologie in Schleswig/Arkæologi i Slesvig*. Projektet blev iværksat af en gruppe yngre arkæologer i 1990 (Per Ethelberg, Hauke Jöns, Lennart S. Madsen, Per Kristian Madsen og Dietrich Meier), og det første grænseoverskridende møde fandt sted i Wohldede i april 1991.¹² Siden har denne gruppe afholdt møder i alt ni gange såvel syd som nord for grænsen – senest i januar 2001 i Jaruplund nær Flensborg. Specielt yngre arkæologer har her et forum, hvori de kan præsentere deres forskningsresultater, som sædvanligvis altid efterfølgende bliver publiceret.¹³ Udover det officielle program spiller det sociale samvær også en rolle, man ikke skal undervurdere.

I denne sammenhæng må man dog også komme med den kritik, at der såvel nord som syd for grænsen findes vigtige undersøgelser, som hidtil ikke er blevet bearbejdet eller publiceret. Bebyggelserne Dankirke og Drengsted er af stor betydning for udforskningen af romersk jernalder langs Jyllands vestkyst. Det ville være ønskværdigt, om dette omfangsrige materiale snart blev publiceret (Drengsted skulle dog være på vej). Der er tilsvarende eksempler på "arvegods" også syd for grænsen. Således er den omfattende bearbejdning af det rige fundmateriale fra Thorsbjerg Mose en reel mangel, specielt på baggrund af de væsentlige fremskridt, der er gjort i forbindelse med Illerup-projektet. Den rige grav fra Neudorf-Bornstein (Kreis Rendsburg-Eckernförde) er et andet eksempel.¹⁴ Denne gravplads er især af stor betydning for den gamle landsdel Slesvig, idet der her findes en af de ganske vigtige fyrstegrave fra yngre romersk jern-

Fig. 3. Wikinger Museum Haithabu's logo.

Signet des Wikinger Museums Haithabu.

alder. At der i mosefundet fra Ejsbøl kendes dele af et pragtbælte, som har en eksakt parallel i Neudorf-Bornstein grav 7, understreger betydningen af denne gravplads også i grænseoverskridende henseende.

Det skal heller ikke forbigås, at der nord og syd for den tysk-danske grænse i dag har udviklet sig forskellige forskningstraditioner og holdninger, som i enkelte tilfælde har ført til utilfredsstillende situationer. Som et af de vigtigste eksempler skal nævnes forholdene indenfor den submarine arkæologi i Slesvig-Holsten i sammenligning med de danske øer og Jylland. S.H. Andersen har for kort tid siden på fortrinlig vis sammenfattet den submarine arkæologis situation i Danmark for stenalderens vedkommende.¹⁵ Han går ud fra, at ca. 20.000 submarine bebyggelsesfund fra stenalderen kan forventes, og heraf kendes indtil nu ca. 2.000.¹⁶ En systematisk kortlægning og en derpå byggende systematisk forskning er hidtil ikke gennemført for Slesvig-Holsten.¹⁷ Forskellige naturvidenskabelige metoder anvendes sporadisk og fører undertiden til interessante nyopdagelser.¹⁸ Ofte skyldes det dog snarere tilfældigheder eller enkeltpersoners specielle opmærksomhed, som f.eks. ved opdagelsen af Ertebølle-pladserne ved Neustadt i Holsten.¹⁹ Vedrørende den submarine arkæologi er Slesvig-Holstens grænser mod henholdsvis Danmark og Mecklenburg-Vorpommern hermed også blevet en forskningsgrænse: en helt og holdent utilfredsstillende situation.

I denne sammenhæng skal det nævnes, at danske studerende i forhistorisk arkæologi beklageligvis kun ret sjældent gør brug af de rige samlinger på *Archäologisches Landesmuseum* i Slesvig i forbindelse med deres forskningsarbejde. Hertil er der sikkert flere forskellige grunde. Således virker det som om, antallet af danske studerende, der taler et godt og sikkert tysk, er gået tilbage i de senere år. Der er ingen tvivl om, at danske og tyske sprogkundskaber er nøglen til en vellykket udforskning af forhistorien og den tidlige historie på den jyske halvø. Et andet forhold, der spiller ind, er den danske arkæologis administrative struktur. Danske studerende målretter sig i langt højere grad end deres tyske studiekammerater allerede i studietiden mod "deres" regionalmuseum, og ofte byder der sig beskæftigelsesmuligheder netop her, når studiet er afsluttet. Et detaljeret kendskab til specielle regionale forhold er således kvalificerende. Derimod synes overregional og international forskning i langt mindre grad at have de unge danske arkæologers interesse. Dertil ses i den skandinaviske arkæologi – specielt i Norge og i Sverige, men også i Danmark – en vis orientering mod angelsaksisk arkæologi, som i de sidste årtier intensivt har diskuteret teoretiske spørgsmål. Et solidt kendskab til fundmaterialet er i denne forskningsretning af mere sekundær betydning. Dette hul udnyttes lejlighedsvis af yngre tyske forskere. Som seneste eksempel herpå kan nævnes Silke Eisenschmidts projekt *Grabfunde des 8. bis 11. Jhs. zwischen Eider und Kongeå – Zur Besiedlungsgeschichte der Landesteile Süd- und*

Nordschleswig während der Wikingerzeit, der afsluttes i 2001 med en afhandling om vikingetidens grave i det gammeldanske område og sikkert vil blive publiceret i den nærmeste fremtid.²⁰ Yderligere et eksempel er Lutz Klassen, som for få måneder siden præsenterede sin monografi om tidligt kobber i Norden i Jysk Arkæologisk Selskabs skriftserie.²¹

Vikingetiden er sikkert den epoke, som har den største interesse i offentligheden. Også i landsdelen Slesvig forsøger man på mange måder at udnytte dette turistmæssige potentiale. På baggrund af stagnerende overnatningstal i Slesvig-Holsten er dette ganske forståeligt; for arkæologien er spørgsmålet dog altid, hvor langt kommercielle og videnskabelige interesser bør fjerne sig fra hinanden. Således diskuterer man for tiden konceptet, "en vikinge-oplevelsesrute" i området mellem Ejderen og Treene på den ene side og Slien og Østersøen på den anden. En væsentlig del af dette koncept er et vikinge-oplevelsescenter ved Stapelholm (sydøst for Husum), der som et friluftsmuseum skal give et indblik i vikingetiden. Initiativtagerne er ret immune overfor det modargument, at der i denne region på ingen måde findes en substantiel vikinge-bebyggelse, der repræsenterer en skandinavisk præget befolkning! Tilsvarende tendenser kan efter min mening kun neutraliseres gennem et grænseoverskridende turistkoncept, som udvikles af danske og tyske forskere i fællesskab. En første begyndelse ses i projektet, *Vikingerne i det danske landskab – Spuren der Wikinger in Dänemark – On the track of the Vikings in Denmark*, som opstod i samarbejde mellem forskellige institutioner, bl.a. Moesgård Museum og Museet Ribes Vikinger. Medens der næppe vil være problemer mellem arkæologer og museumsfolk nord og syd for grænsen om et tilsvarende koncept, så er det måske mere urealistisk at forestille sig konkurrerende turistregioner på hver sin side af landegrænsen i et sådant samarbejde.

På baggrund af det positive klima mellem dansk og tysk arkæologi synes det ikke nødvendigt at udvikle specielle perspektiver for fremtiden. Ikke desto mindre er der en lang række af muligheder for nye tiltag, som kan overvejes. Således tilbyder EU's programmer løbende finansieringsmuligheder for fælles projekter. Eksempelvis opstod det fælles projekt *Museological and Archaeological network on the Revitalisation of Early Shipfinds (MARES)* til rekonstruktion af antikke og middelalderlige skibe, mellem Centre for Maritime Archaeology i Roskilde, Central Museum i Utrecht og Archäologisches Landesmuseum i Slesvig. Indenfor rammerne af dette projekt blev bl.a. forskningen vedrørende Nydam-skibet og konserveringen af Utrecht-skibet finansieret. Der ville sikkert også være mulighed for grænseoverskridende samarbejde indenfor fortidsmindeforvaltning; endnu synes mulighederne for moderne geofysiske karteringsmetoder, udforskningen af større bebyggelser, eller arkæologiske luftfotos ikke at være udnyttet. Med de beslægtede naturbetingelser er det også nødvendigt med informationsudveksling og udvikling af fælles strategier til be-

skyttelse af arkæologiske fortidsminder. Specielt er truslen mod fortidsminderne i form af ny landbrugsteknik en udfordring, der mødes både nord og syd for grænsen.²² Således ser det ud til, at vi må vænne os til tanken om, at jernalderens fladmarksgravfelter i dag ødelægges i så stor udstrækning, at man kun i begrænset omfang kan forvente at gøre nye, velbevarede fund i Danmark og Slesvig-Holsten.

Selvom der ikke kan herske tvivl om, at forholdet mellem tysk og dansk arkæologi i dag er ukompliceret og præget af samarbejde, er grænseområdet dog stadig et lidt sensibelt område. Dette kan illustreres af et lille eksempel: Kent Andersson medtager i sit fremragende arbejde om guldfundene fra romersk jernalder i Skandinavien også guldfund fra Thorsbjerg.²³ De er de eneste guldfund fra landskabet Slesvig, der er taget hensyn til i kataloget; andre – som f.eks. de nævnte fra Neudorf-Bornstein – bliver ikke omtalt. I kataloget findes fundene fra Thorsbjerg under betegnelsen “Slesvig” som det 682. katalognummer fra Danmark. I stedfortegnelsen i bogens bilag bliver Thorsbjerg derimod – men korrekt – betegnet med landekoden “Ty” for Tyskland; på udbredelseskortene fig. 36 og 37 såvel som Pl. 18 (fingerring type 39 b) er fundet derimod slet ikke karteret. Dette forringer på ingen måde bogens værdi. Det er – mener jeg – derimod udtryk for en vis usikkerhed, som stadig lejlighedsvis angår Slesvigs arkæologi.

NOTER

- 1 Seneste bind: Ringkøbing Amt (Willroth & Koch (red.) 1995).
- 2 Aner & Kersten 1973, XIII.
- 3 Wiell 1997.
- 4 Wiell 1997, 166 ff.
- 5 Senest Rieck 2000, 55 ff. med figurer.
- 6 Viereck 1996, Abb. 54.
- 7 Bemmann & Bemmann 1998.
- 8 Senest med videre henvisninger: Radtke 1999.
- 9 Andersen 1998.
- 10 Crumlin-Pedersen 1997.
- 11 Seneste bind: 18. Tværfaglige Vikingsymposium. Københavns Universitet 1999.
- 12 Archäologie in Schleswig/Arkæologi in Slesvig 1/1991. Symposium Wohlde 1991.
- 13 Seneste bind: Archäologie in Schleswig/Arkæologi in Slesvig 6/1998. Symposium Wohlde 1998.
- 14 Schäfer 1968 og 1975.
- 15 Andersen 2000.
- 16 Andersen 2000, 118.
- 17 Jf. også Hartz & Lübke 1995.
- 18 Kramer 1992 og 1995.
- 19 Personlig meddelelse S. Hartz.
- 20 Foreløbig fremlæggelse: Eisenschmidt 1998.
- 21 Klassen 2000.
- 22 Senest Jørgensen & Pind 2001.
- 23 Andersson 1993.

LITTERATUR

- Andersen, H. Hellmuth 1998: *Danevirke og Kovirke. Arkæologiske undersøgelser 1861-1993*. Højbjerg.
- Andersen, Søren H. 2000: Dänemarks Steinzeit am Meeresgrund. Eine aktuelle Übersicht. *Archäologische Nachrichten aus Schleswig-Holstein* 11, 117-124.
- Andersson, Kent 1993: *Romartida guldsmede i Norden*. 1. Katalog. Uppsala.
- Bemmann, Güde & Jan Bemmann 1998: *Der Opferplatz von Nydam. Die Funde aus den älteren Grabungen: Nydam-I und Nydam-II*. Neumünster.
- Crumlin-Pedersen, Ole 1997: *Viking-Age Ships and Shipbuilding in Hedeby/Haithabu and Schleswig*. Schleswig & Roskilde.
- Eisenschmidt, Silke, 1998: Grabfunde der Wikingerzeit in Nord- und Südschleswig. *Syttende tværfaglige Vikingsymposium*. Højbjerg.
- Hartz, Sönke & Harald Lübke 1995: Erste Ansätze zur Prospektion submariner steinzeitlicher Küstenwohnplätze an der schleswig-holsteinischen Ostseeküste. *Archäologische Nachrichten aus Schleswig-Holstein* 6, 7-32.
- Jørgensen, Anne Nørgård & John Pind (red.) 2001: *Før landskabets erindring slukkes – Status og fremtid for dansk arkæologi*. København.
- Klassen, Lutz, 2000: *Frühes Kupfer im Norden*. Højbjerg.
- Kramer, Willi 1992: Ein hölzernes Speerwerk in der Großen Breite der Schlei als Teil des Daneværk-Baues von 737 n. Chr. Geb. *Archäologische Nachrichten aus Schleswig-Holstein* 3, 82-96.
- Kramer, Willi 1995: Das Seespeerwerk beim Reesholm in der Schlei. *Archäologische Nachrichten aus Schleswig-Holstein* 6, 42-53.
- Radtke, Christian 1999: "Haithabu". *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde* 13, 363-381.
- Rieck, Flemming 1993: The Man from Nydam Mose. *Maritime Archaeology Newsletter from Roskilde* 1, 3-4.
- Rieck, Flemming 2000: Søfart i Nordsøregionen, 250-850. E. Kramer, I. Stoumann & A. Greg (red.): *Nordsøens Konger, år 250-850*. Leeuwarden m.fl.
- Schäfer, G. 1968: Bericht über die Auffindung und Untersuchung von Fürstengräber der jüngeren römischen Kaiserzeit bei Bornstein, Kreis Eckernförde. *Jahrbuch der Heimatgemeinschaft Eckernförde* 26, 41-59.
- Schäfer, G. 1975: Fürstengräber der jüngeren römischen Kaiserzeit bei Bornstein, Kreis Eckernförde. *Die Heimat* 82, 110-112.
- Viereck, H.D.L 1996: *Die römische Flotte*. Hamburg.
- Wiell, Stine 1997: *Flensborgsamlingen 1852-1864*. Flensborg.
- Willroth, K.-H. & E. Koch (red.) 1995: *Ringkøbing Amt. Bearbeitet von Karl Kersten (†). Die Funde der älteren Bronzezeit in Dänemark, Schleswig-Holstein und Niedersachsen* 10. Neumünster.

Zwischen Dänemark und Deutschland

Die dänische und die norddeutsche Archäologie sind auf vielfältige Art und Weise mit einander verbunden, was durch historische, geographische und forschungsgeschichtliche Phänomene bedingt ist. Als zentrales grenzüberschreitendes Projekt deutscher und dänischer Archäologen muss das Publikationsvorhaben "Die Funde der älteren Bronzezeit des nordischen Kreises in Dänemark, Schleswig-Holstein und Niedersachsen" betrachtet werden, das seit mehr als 40 Jahren betrieben wird. Bis heute sind insgesamt 12 Bände dieser Reihe erschienen, die ein wichtiges Werkzeug für die Erforschung der Bronzezeit im westlichen Ostsee-Gebiet darstellen. Die frühe Phase der archäologischen Forschung im Spannungsfeld zwischen Dänemark und Deutschland bzw. Preußen ist im Landesteil Schleswig auf das engste mit der alten Flensburger Sammlung und dem Namen Conrad Engelhardt verbunden. Mit seinen Ausgrabungen in Thorsberg und Nydam gelangen ihm nicht nur Funde von größter historischer Bedeutung. Die Entdeckung des Nydam-Schiffes, seine schnelle, heute nicht mehr nachvollziehbare Konservierung und Ausstellung in Flensburg sowie die muster-gültigen Publikationen zu den Moorfundten Schlesiws, gehören auch noch heute zu den Großtaten europäischer Vorgeschichtsforschung des 19. Jhs. Zwangsläufig geriet auch er in die politischen und militärischen Auseinandersetzungen zwischen Preußen und Dänemark, die letztendlich das Schicksal der von ihm aufgebauten Sammlung bestimmten. Hier ist die Archäologie zum Spielball der großen historischen Prozesse und Ereignisse des 20. Jhs. geworden.

Glücklicherweise sind wir heute in einer weitaus entspannteren Situation und diese stellt einen gerade zu idealen Hintergrund für die neuen Forschung in Nydam dar, was am Beispiel der als Relingbeschlüge interpretierten Holzköpfe aus den neuen Grabungen im Nydam-Moor gezeigt wird (Fig. 1-2). So gelingt es, dieses Fahrzeug auch als

Ausdruck militärischer Hierarchien zu interpretieren.

Als dritter Bereich mit die frühmittelalterliche Geschichte der Zimbrischen Halbinsel und hier insbesondere Haithabu erwähnt werden. Dänische Könige residierten hier, 948 wurden die Bistümer Aarhus, Ribe und Haithabu gegründet, der Halbkreiswall und das mit ihm verbundene Danewerk stellen die südliche Grenze des frühmittelalterlichen Dänemarks dar. Seit mehr als 100 Jahren forschen hier dänische und deutsche Archäologen. Einen vorläufigen Abschluß fanden diese Unternehmungen in der Eröffnung des Wikinger Museums Haithabu im Jahre 1985. Dieses Museum fühlt sich in besonderer Weise der dänischen Landesgeschichte verpflichtet, so dass das Signet des Museums in rot und weiß gehalten ist (Fig. 3). Die enge Verknüpfung der dänischen Archäologie mit den Untersuchungen in Haithabu wird besonders eindrucksvoll durch die Tatsache dokumentiert, dass sich bis heute der einzige Nachbau eines Haithabu-Hauses auf Moesgaard befindet.

Immer wieder haben dänische Forscher den archäologisch und historisch hoch sensiblen Bereich der Schleswiger Landenge in das Zentrum ihrer Forschungen gestellt. So etwa H. Hellmuth Andersen das Danewerk und Ole Crumlin-Pedersen die frühmittelalterliche Schiffe aus Haithabu und Schleswig.

Wichtige Foren, die immer wieder wichtige Anstöße für die Archäologie der zimbrischen Halbinsel vermitteln sind das "Sachsen-symposium" sowie das "Tvæfaglige Vikingsymposium". Dazu kommen verschiedene Publikationen wie zum Beispiel "Archäologie in Schleswig/Arkeologi i Slesvig".

Kritisch muss in diesem Zusammenhang erwähnt werden, dass es sowohl nördlich als auch südlich der Grenze wichtige Projekte gibt, die bis heute nicht bearbeitet oder gar publiziert wurden; hier zu gehören die kaiserzeitlichen Siedlungen von Dankirke und

Drengsted oder aber das reiche Fundmaterial aus dem Thorsberger Moor oder vom kaiserzeitlichen Gräberfeld Neudorf-Bornstein, Kreis Rendsburg-Eckernförde.

Es muß allerdings auch erwähnt werden, dass sich heute nördlich und südlich der deutsch-dänischen Grenze unterschiedliche Forschungstraditionen und Ausrichtungen entwickeln, die in einzelnen Fällen zu unbefriedigenden Situationen geführt haben. Als eines der wichtigsten Beispiele sei hier der Zustand der submarinen Archäologie in Schleswig-Holstein erwähnt. Eine systematische Prospektion und eine darauf aufbauende systematische Forschung findet in Schleswig-Holstein bislang leider nicht statt. Sporadisch werden unterschiedliche naturwissenschaftliche Methoden eingesetzt, die dann und wann zu interessanten Neufunden führen. Besonders bedauerlich ist die Tatsache, dass dänische Studierende der Ur- und Frühgeschichte nur recht selten grenzübergreifend arbeiten; möglicherweise ist dies auch in den fehlenden Deutschkenntnissen bedingt; negativ wirkt sich hier möglicherweise auch die eine gewisse Orientierung zur angelsächsischen Archäologie hin zu beobachten, die sich in den letzten Jahrzehnten intensiv mit theoretischen Fragen auseinandergesetzt hat. Diese Lücke wird gelegentlich von jungen deutschen Forschern genutzt, die grundlegende Arbeiten zum unserem Raum vorlegen konnten.

Die Wikingerzeit ist sicherlich jene Epoche, die in der Öffentlichkeit auf das größte Interesse stößt. Gerade im Landesteil Schleswig wird auf vielfältige Art und Weise versucht, dieses Potential etwa für den Tourismus zu nutzen. Oftmals geschieht dies aber

ohne fachliche Beratung. Entsprechende Tendenzen können meiner Meinung nach nur durch grenzüberschreitende touristische Konzepte neutralisiert werden, die von dänischen und deutschen Wissenschaftlern zusammen entwickelt werden.

Vor dem Hintergrund des positiven Klimas zwischen der dänischen und deutschen Archäologie erscheint es nicht notwendig, besondere Perspektiven für die Zukunft zu entwickeln. Dennoch gibt es eine ganze Reihe von Möglichkeiten, neue Ansätze zu bedenken. So bieten Programme der Europäischen Union immer wieder Finanzierungsgrundlagen für gemeinsame Projekte. Sicherlich gäbe es auch im Bereich der archäologischen Denkmalpflege Möglichkeiten grenzüberschreitender Kooperation; so etwa beim Einsatz moderner geophysikalischer Prospektionsmethoden oder aber der Luftbildarchäologie. Aus den verwandten naturräumlichen Bedingungen ergibt sich auch weiterhin die Notwendigkeit zum Informationsaustausch und zur Entwicklung gemeinsamer Strategien zum Schutz archäologischer Denkmäler.

Zweifellos ist das Verhältnis zwischen der deutschen und dänischen Archäologie heute unkompliziert und von großer Kooperation geprägt. Dass dieser Bereich dennoch ein wenig sensibel ist, wird abschließend an einem kleinen Beispiel demonstriert.

Claus von Carnap-Bornheim
Archäologisches Landesmuseum
Schloß Gottorf

Oversat til dansk af Karen Hoiland Nielsen